

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
THAILAND

PKP
PUBLIC
KNOWLEDGE
PROJECT

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

Buddho Journal

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (ONLINE)

Buddhism and Thai Culture in the Northeastern Region of Thailand

พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

Author & Corresponding Author*

1. Supachok Siriyan*

สุภาโชค สิริยันต์

Affiliation:

1. Faculty of Religion and Philosophy Mahamakut Buddhist University, Thailand.

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: supachoksiriyan092@gmail.com

Article history:

Received: 12/08/2025 Revised: 20/10/2025

Accepted: 05/11/2025 Available online: 15/12/2025

How to Cite:

Siriyan, S. (2025). Buddhism And Thai Culture in the Northeastern Region of Thailand. *Buddho*, 4(4), 10-20.

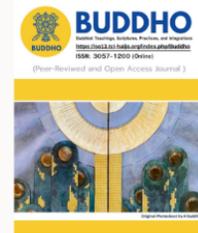

BUDDHO

Buddhist Teachings, Scriptures, Practices, and Integrations

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (Online)

Academic Review Articles

Buddhism and Thai Culture in the Northeastern Region of Thailand

Supachok Siriyan*

พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ของประเทศไทย

สุภาโชค สิริยันต์*

Abstract

This study to examine the society, culture, and the role of Buddhism in shaping the way of life of communities in Lower Isan, comprising the Suay, Khmer, Lao, and Yer ethnic groups residing in Surin, Buriram, and Sisaket provinces. Within the context of globalization, these groups have adapted by reviving and preserving their cultural identities to support tourism and enhance local economic development. The findings reveal that the culture of Lower Isan is diverse in language, beliefs, customs, and rituals, with Buddhism serving as a central element that harmonizes traditional animistic beliefs and Brahmanism into a unique cultural identity. Community life is structured around the “Heet Sip Song – Khong Sip Si” system, a set of customs linking traditional festivals to agriculture, family relations, and communal living. However, the presentation of cultural identity in tourism remains limited in terms of distinctiveness and innovation, suggesting the need for creative development to enhance its value and appeal. Preserving and adapting cultural heritage based on local wisdom not only improves quality of life but also sustains ethnic identity and social cohesion in Lower Isan communities.

Keywords: Lower Isan Society, Culture, Buddhism, Heet Sip Song–Khong Sip Si

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้เพื่อศึกษาสังคม วัฒนธรรม และบทบาทพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของชุมชนในเขตอีสานใต้ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย เขมร ลาว และเยอ ที่ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ภายใต้บริบทกระแสโลกาภิวัตน์ กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้ปรับตัวโดยการฟื้นฟูและอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมของชาวอีสานใต้มีความหลากหลายทั้งด้านภาษา ความเชื่อ จารีต และพิธีกรรม โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนร่วมที่หล่อหลอมความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและลัทธิพราหมณ์ให้ผสมกลมกลืนกันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ วิถีชีวิตชุมชนดำเนินไปตามระบบ “ฮีดสิบสอง-คองสิบสี่” อันเป็นกรอบจารีตที่เชื่อมโยงกิจกรรมประเพณีกับการเกษตร ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการอยู่ร่วมกันในสังคม การนำเสนออัตลักษณ์วัฒนธรรมต่อการท่องเที่ยวยังมีข้อจำกัดด้านความโดดเด่นและความทันสมัย จึงควรมีการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจ ทั้งนี้การรักษาและปรับประยุกต์วัฒนธรรมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เพียงช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิต แต่ยังคงความเป็นชาติพันธุ์และความสามัคคีของสังคมอีสานใต้ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สังคมอีสานใต้, วัฒนธรรม, พระพุทธศาสนา, ฮีดสิบสอง-คองสิบสี่

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย เช่น ส่วย เขมร ลาว และเยอ โดยแต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรม ภาษา และอัตลักษณ์ทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ชุมชนเหล่านี้ได้ปรับตัวด้วยการฟื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งสร้างอัตลักษณ์ที่เข้มแข็ง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในบริบทของความทันสมัย หนึ่งในประเพณีที่สำคัญของภูมิภาคนี้คือ “ฮีดสิบสอง-คองสิบสี่” ซึ่งเป็นจารีตประจำ 12 เดือน และหลักปฏิบัติทางศีลธรรม-สังคม 14 ข้อ (มนตรี โคตรคันทา, 2568) ประเพณีดังกล่าวทำหน้าที่เป็นกรอบทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิต การเกษตร และความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน บทบาทของฮีดสิบสองไม่ได้จำกัดอยู่เพียงพิธีกรรมตามฤดูกาลหรือกิจกรรมทำบุญรายเดือนเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และสังคม ผ่านกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น “บุญเข้ากรรม บุญข้าวจี บุญผะเหวด” เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึงการบูรณาการระหว่างพระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม และวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม (จินตามล ฌาณินญา, 2549) งานวิจัยก่อนหน้านี้ได้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าการแสวงหาเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมและเทคโนโลยีจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนให้ลดลง แต่บทบาทของฮีตสิบสองยังคงมีความหมายสำคัญในการสร้างความเป็นชุมชนและความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (ธรรมไทย, 2560)

จากบริบทดังกล่าว บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษา บทบาทของประเพณีฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ในฐานะเครื่องมือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น และส่งเสริมอัตลักษณ์ชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอีสานใต้ในยุคโลกาภิวัตน์

สังคมและวัฒนธรรมของคนอีสาน

คำว่า อีสาน หมายถึง กลุ่มชนในเขตอีสานใต้ อันประกอบด้วยจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งพวกเขาได้พยายามปรับตัวคล้อยตามไปกับบริบทเหล่านั้น โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นชนเผ่า ในแต่ละเขตพื้นที่คือ ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าลาว และชนเผ่าเยอ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์บางส่วน สูญหายไป แต่ปัจจุบันมีการฟื้นฟูความเป็นวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ให้คงไว้และรองรับกับกระแสการท่องเที่ยวของสังคม และเพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ที่พวกเขาจะได้รับจากการปรับตัวในครั้งนี้ โดยพวกเขาได้ใช้ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองที่มีอยู่เดิมและที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่เป็นจุดขายให้แก่นักท่องเที่ยว โดยมีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านสถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิตและการแสดงทางวัฒนธรรมต่างๆ คือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ศิลปะการฟ้อนรำ ประเพณี และการละเล่นของชนเผ่า แต่ทั้งนี้การนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวนั้น ผู้ศึกษามองว่า ยังไม่เป็นที่ยอมรับและโดดเด่นเท่าที่ควร ควรปรับให้มีความสวยงาม แปลกใหม่ และมีความตื่นตาตื่นใจมากขึ้นด้วย เช่น ด้านความเชื่อทางศาสนา ทางด้านพิธีกรรม และทางด้านวัฒนธรรมในอดีตชนเผ่าลาว เขมร เคยปกครองในแถบอีสานใต้มาก่อน (ตฤณสิษฐ์ จิตโชติ, 2567) และต่อมาชาวส่วยกวยหรือกวย ได้อพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองรวมถึงการปกครอง ส่วนชาวเยอเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือกวยเยอ ต่อมาเรียก “เยอ” คนทั้ง 4 เผ่า มีภาษาพูดในท้องถิ่นของตนเองที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณียังแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ตลอดทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่นยังเป็นรากฐานสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาของคนในชุมชน ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่ายเป็นสังคมที่พัฒนาชุมชนให้ก้าวไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ อีกทั้งยังดำรงความเป็นชาติพันธุ์ เมื่อชาวบ้านในชุมชนได้ปรับประยุกต์วัฒนธรรมนำมาผสมกลมกลืนกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน จะเห็นได้ว่า คำว่า “วัฒนธรรม” มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมสามารถมองได้หลายแง่มุมแล้วแต่จะมองกันในแต่ละมุมใด วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดและสร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของชาติพันธุ์ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้นในตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ วัฒนธรรม จึงกลายเป็น

ส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมาหรือหมู่คณะ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ฐานนิยมต่างๆ ของชีวิต สิทธิพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ ระบบนิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อทางด้าน ศาสนา เป็นต้น

บทบาทพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

ความเชื่อด้านศาสนาเป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดย เลือกรสรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวันและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อ ที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างงม ง่ายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาของชาวอีสานทั่วไปประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ 3 อย่าง คือ (1) การนับถือผี (2) ความเชื่อทางพราหมณ์ และ (3) ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความ เชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ (ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ และพระครูธรรมธร ศิริวัฒน์, 2565) ต่างมีการผสมผสานและ กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณี และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นความเชื่อเป็นพื้นฐานของลัทธิทางศาสนา และเป็นที่มาของ พิธีกรรม ดังนั้น หากจะศึกษาเกี่ยวกับศาสนาหรือประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่อาจละเลยที่จะ ทำความเข้าใจเรื่องความเชื่อได้ เพราะหากรู้จักพื้นฐานความเชื่อของท้องถิ่นใดๆ แล้ว การจะทำความเข้าใจ เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นนั้นย่อมทำได้มากขึ้น ความเชื่อเป็นนามธรรมที่ไม่อาจจับต้องสัมผัสได้ด้วย อวัยวะหรือระบบสัมผัสส่วนใดของร่างกาย แต่ก็สามารถรับรู้สัมผัสได้จากสิ่งอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นเนื่องด้วย ความเชื่อนั้น ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดี หรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมามนุษย์นั้นๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมาหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งนั้นๆ หากพิจารณาถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ของคนกลุ่มต่างๆ ในอีสาน จะพบว่า มีหลายกลุ่ม ชาติพันธุ์เช่น กลุ่มลาว กลุ่มเขมร และกวย เป็นต้น โดยสองกลุ่ม หลังนี้อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า “เขมรป่าดง” คือ บริเวณจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประชากรมากที่สุดในอีสาน คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนลักษณะสังคมาวัฒนธรรมของชาว อีสาน ประกอบไปด้วย (1) สังคมาอีสานเป็นสังคมาเกษตร (2) การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุก (3) สมาชิกในสังคมา ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (4) สังคมาอีสานยึดเกาะกันโดยมีฮีต-คอง (จารีตประเพณี-ครองธรรม) ทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบ (5) การดำเนินชีวิตของสังคมาเกษตร ยึดถือปฏิบัติตามกรอบของฮีตสิบสอง หมุนเวียน เป็นวัฏจักร ในรอบปี (6) สถาบันครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมาที่สำคัญที่สุด (7) รักพวกพ้อง รักกลุ่ม พอพไป อยู่ที่ไหนมักไปเป็นกลุ่ม (8) เป็นสังคมาเปิดเผย ไม่มีลับลมคมใน ตรงไปตรงมา พูดจาไม่อ้อมค้อม (9) วัด ชุมชน

และโรงเรียน มีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม มีความสามัคคี เป็นต้น วิถีชีวิต จารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ติงามของชุมชนจะดำเนินรอยตามหลักสมชีวิตธรรม 4 ประกอบด้วย

1. การมีความเชื่อเสมอกัน มีระบบความเชื่อ ความศรัทธา ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน
2. การมีความประพฤติดีเสมอกัน มีศีลเสมอกัน หรือมีความประพฤติเสมอกัน
3. การมีความเสียสละเสมอกัน
4. การมีปัญญาเสมอกัน การใช้เหตุผลเสมอกัน

ศาสนาเป็นอารยธรรมเฉพาะของมนุษย์ นอกจากมนุษย์แล้วไม่มีสัตว์ชนิดอื่นใด ในโลกสามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางความเชื่อรูปแบบนี้ได้ และมนุษย์ทุกชีวิตไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางศาสนา ต้องมีศาสนาหรือลัทธิความเชื่อประจำตัวทั้งสิ้น ซึ่งอาจได้รับถ่ายทอดจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเผ่าพันธุ์ หรือเกิดจากทัศนคติความเชื่อถือจากประสบการณ์ส่วนบุคคลศาสนามีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อคนตั้งแต่เกิดจนตาย ศาสนาจึงมีความจำเป็นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวอีสานโดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ศาสนาที่ชาวบ้านในภาคอีสานนิยมยึดถือปฏิบัติ เป็นศาสนาในลักษณะศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีสง เหวดา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติทางไสยศาสตร์ ลัทธิพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นระดับที่ช่วยในการจัดระเบียบสังคม แม้ว่าพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากการสังคายนาล้านนาจะแผ่เข้าสู่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติได้ แต่กลุ่มชนในอีสานก็สามารถปรับปรุงหลักธรรมให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของตน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน ก่อให้เกิดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อสร้างความศรัทธาให้กับคนในชุมชนและสังคม

วิถีชีวิต พิธีกรรมทางศาสนาของชนอีสาน

วิถีชีวิต พิธีกรรม คือ เครื่องบ่งชี้ถึงรูปแบบทางความเชื่อ เพราะเมื่อบุคคลมีความเชื่ออย่างไร ย่อมแสดงลักษณะทางความเชื่อของตนให้ปรากฏผ่านการกระทำ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีพิธีกรรม คือ ลักษณะทางรูปธรรมของความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรม แต่เดิมนั้นพิธีกรรมทำเฉพาะตัวบุคคลและภายในกลุ่ม เล็กๆ ต่อมาได้จัดระเบียบแล้วกลายมาเป็นเรื่องของส่วนรวม คนในสังคมได้ประพฤติและถือปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของตน และสังคม ทำให้เกิดเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน พิธีกรรมจึงเป็นประเพณีส่วนรวม ประเพณีของสังคมได้ผนวกเอาพิธีกรรมเข้ามารวมไว้เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของหมู่คณะ ซึ่งแตกต่างกันออกไปในท้องถิ่นแต่ละถิ่น ประเพณีอาจประกอบด้วยประเพณีย่อยๆ หลายประเพณีชาวอีสานมีการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของตนหลายประการ ทั้งที่เป็นประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล ประเพณีพิธีกรรมของส่วนรวม ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนของชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับภาระทางศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับการทำมา

หากิน และประเพณีพิเศษที่จัดขึ้นในโอกาสเฉพาะเท่านั้น ประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสานได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันทางสายเลือดและเขตแดนทางการเมืองมาตั้งแต่อดีต โดยคลี่คลายมาจากลัทธิความเชื่อทางพราหมณ์และฝอย่างเข้มข้นมากกว่าพระพุทธศาสนา ประเพณีส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยของชีวิตและวิถีการทำมาหากิน อันเป็นผลมาจากระบบการผลิตภาคเกษตรที่ต้องอาศัยการพึ่งพาธรรมชาติ ชาวอีสานเรียกขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ว่า ฮีต-คอง ถือเป็นเสมือนธรรมนูญชีวิตให้ทุกคนร่วมกันปฏิบัติตามเพื่อความสงบสันติและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนประเพณีฮีตสิบสอง ชาวอีสานมีการนับถือประเพณีในระบบฮีต-คองอย่างเคร่งครัดมาแต่โบราณ

ระบบฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ เป็นการผสมผสานวิถีการดำเนินชีวิตเข้ากับความเชื่อทางศาสนาอย่างกลมกลืน ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมประเพณี ที่สามารถนำไปใช้ได้ในระบบต่างๆ คล้ายกับเป็นกฎหมาย หรือธรรมเนียมปฏิบัติทางสังคมที่ซ่อนอยู่ภายในประเพณีอีกชั้นหนึ่ง ดังที่จารุวรรณ ธรรมวัตร นักวิชาการ ด้านคติชนวิทยาได้กล่าวไว้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาสภาพสังคมและสถานภาพของสังคมให้คงอยู่ และเป็นเครื่องเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวอีสานเมื่อมีโอกาสประกอบกิจกรรมประเพณีในแต่ละเดือนร่วมกัน ประเพณีนั้นเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” หรือจารีตประเพณี 12 ประการฮีตสิบสอง เป็นประเพณีที่ชาวอีสานนิยมยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และยังคงปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นกิจกรรมที่จัดหมุนเวียนไปตามสภาพวิถีชีวิตและฤดูกาล ประชาชนอีสานได้เรียบเรียงประเพณีฮีตสิบสองไว้มีดังนี้ เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง ทำบุญเข้ากรรม เป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรมสารภาพความผิดพลาดของตนต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นโอกาสที่ประชาชนจะทำบุญเดือนยี่ ทำบุญคุณลาน เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือกเดือนสาม ทำบุญข้าวจี่ ข้าวเหนียวปั้นนั้นชโลมด้วยน้ำอ้อยผสมไข่ ช่างในใส่น้ำอ้อยไว้ก่อนนำไป อังไฟ ร่วมกันทำก่อนนำไปถวายพระพร้อมด้วยอาหารคาวหวานเดือนสี่ ทำบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ ถือว่าบุญนี้สำคัญ ชาวบ้านจะพยายามทำให้ลูกชั้นตอน ทุกอย่าง (พระครูโสมมนัสปัญฺฑิต, 2560) เป็นการพึ่งเทศน์ว่าด้วยเนื้อหาเรื่องอดีตชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าเดือนห้า ทำบุญสงน้ำหรือตรุษสงกรานต์ จะมีการสงน้ำพระ และผู้ใหญ่ที่นับถือ มีการทำบุญก่อ พระเจดีย์ทราย สาดน้ำเล่นกัน และถือว่าเป็นวันปีใหม่ด้วยเดือนหก ทำบุญบั้งไฟ จะมีการแข่งขันกันจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากแถน มีการแห่บั้งไฟเพื่อความสวยงามและสนุกสนาน ล้อเลียนสังคม รวมทั้งพูดจาลามกและทำเครื่องเล่นเป็นสัญลักษณ์ทางเพศมาแต่ไหนแต่ไรโดยไม่ถือว่าเป็นของหยาบคายเดือนเจ็ด ทำบุญชำระหรือบุญบูชาบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณด้วยการนิมนต์พระมาสวดมนต์ในพิธีเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ฝิ่ปู้ตา ฝิ่เมือง ฝิ่ตาแฮกเดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะร่วมกันหล่อเทียนประจำพรรษา จนเป็นที่รู้จักกันดี นั่นคือบุญประเพณีแห่เทียนพรรษาของชาวอุบลราชธานีเดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการนำห่ออาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ไปวางไว้ตามพื้นดิน เพื่ออุทิศแก่ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว และถวายภัตตาหารแก่พระเถระเดือนสิบ ทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) หรือเรียกว่า บุญเดือนสิบ (พระใบฎีกา พงษ์ พัฒน์ ชวโน และคณะ,

2560) ผู้ถวายภัตตาหารจะเขียนชื่อลงในบาตร พระสงฆ์จับสลากได้ชื่อของผู้ใดคนนั้นเป็นผู้ถวายภัตตาหารและเครื่องไทยทาน เพื่ออุทิศบุญให้กับผู้ตายเดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา หรือเรียกอีกอย่างว่าทำบุญจุดประทาย เป็นที่มาของประเพณี ไหลเรือไฟเดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน คำว่า “กฐิน” เป็นคำภาษาบาลี หมายถึง ไม้สะดึง คือ ไม้ที่ทำเป็นกรอบสำหรับซึ่งผ้าเวลาจะเย็บผ้า เพื่อตั้งซึ่งผ้าให้ตั้งจะได้เย็บง่าย บุญกฐินจึงเป็นการทำบุญที่ต้องนำผ้าไปถวายพระเป็นสำคัญ จัดเป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่งซึ่งสงฆ์ต้องทำในจีวรกาล มีกำหนดระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันเพ็ญเดือน 12 เรียกว่า บุญเดือนสิบสองในจำนวนประเพณี 12 เดือนของชาวอีสานนี้ นักปราชญ์ชาวอีสานได้จำแนกประเภทไว้ตามจุดมุ่งหมาย หรือความเชื่อหลักในการกระทำได้ 4 ประเภท ดังนี้

1) ประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด 6 เดือน คือ เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง เดือนสาม เดือนสี่ เดือนแปด เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง

2) ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตในไร่นา ตลอดถึงความบริบูรณ์ของฝน มีทั้งหมด 3 เดือน คือ เดือนยี่ เดือนหก และเดือนสิบ ซึ่งเป็นความเชื่อตามแบบธรรมชาตินิยม หรือความเชื่อเกี่ยวกับผืนดินเอง

3) ประเพณีเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจในการดำรงชีวิตของคนในสังคมหรือในหมู่บ้านให้อยู่เป็นสุข มีทั้งหมด 2 เดือน คือ เดือนห้า และเดือนเจ็ด ซึ่งจะมีลักษณะของความเชื่อถือผีผสมกับพิธีกรรมแบบพราหมณ์อยู่ในประเพณีเดียวกัน

4) ประเพณีเกี่ยวกับความกตัญญูและระลึกถึงบรรพบุรุษ มี 2 เดือน คือ เดือนเก้า และเดือนสิบ ซึ่งจะผสมความมุ่งหมายเพื่อความอุดมสมบูรณ์และแสดงความกตัญญูด้วย พิธีกรรมมีความสำคัญต่อศาสนา เช่น 1. พิธีกรรมก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในสังคม 2. พิธีกรรมเป็นสิ่งที่ตอบสนองด้านจิตใจ 3. พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐาน 4. พิธีกรรมแฝงหลักปรัชญาและหลักธรรม 5. พิธีกรรมเป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ 6. พิธีกรรมเป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของศาสนากับศาสนา 7. พิธีกรรมช่วยเป็นสื่อในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม 8. พิธีกรรมช่วยรักษาศาสนาให้คงไว้ 9. พิธีกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงความเป็นศาสนาจะเห็นได้ว่า ประเพณีเป็นแบบแผนของกิจกรรมทางสังคมที่มนุษย์ทำขึ้น เกิดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณี ธรรมเนียมประเพณี และประเพณีท้องถิ่น ประเพณีทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกัน ความสามัคคี และความปลอดภัยของชีวิต ประเพณียังสอนให้คนรู้จักการระ เคารพพระบออาวุโสโดยแสดงออกในรูปของการประกอบพิธีกรรม ดังนั้น ประเพณีพิธีกรรม ในภูมิภาคต่างๆ จึงมีความเหมือนกันหรือแตกต่างกัน มาจากสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้น ประเพณีส่วนรวมของชาติส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกท้องถิ่น แต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของประเพณี ประเพณีส่วนรวมนี้ ได้แก่ ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการเกิด และยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ว่าเกิดจากปัจจัย 3 ประการ คือ

1) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันออกไป

2) สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนั้น คนในสังคมคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร เชื่ออย่างไร ก็จะแสดงออกมาให้ปรากฏในรูปของภาษาประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น ตลอดจนสิ่งอื่น ซึ่งคนในสังคมสร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้

3) สิ่งแวดล้อมทางสังคม เนื่องจากสังคมประกอบไปด้วยคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นประจำ เป็นเวลานานพอสมควร มีการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม และขณะเดียวกันก็มีการกำหนดขอบเขตและบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้ประเพณีแตกต่างกันไปด้วย

สรุป

การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของคนอีสานสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตระหว่างประเพณีดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยร่วมสมัยอย่างชัดเจน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ครอบคลุมพิธีกรรมทางศาสนาและวิถีชีวิตประจำปี รวมถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยธำรงความเป็นชุมชน ทำให้คนในพื้นที่สามารถรักษาความสัมพันธ์เชิงสังคมและสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีได้อย่างต่อเนื่อง กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ การเข้าถึงสื่อสารมวลชนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทไปสู่เมืองหรือพื้นที่อุตสาหกรรม ได้สร้าง ความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางวัฒนธรรม คนอีสานต้องปรับวิถีชีวิตและรูปแบบความสัมพันธ์ให้เข้ากับบริบทใหม่ เช่น การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการติดต่อสื่อสารข้ามภูมิภาค หรือการปรับเปลี่ยนประเพณีบางส่วนให้เหมาะสมกับตารางชีวิตที่เปลี่ยนไป ผลที่เกิดขึ้นคือเกิด การผสมผสานระหว่างรากเหง้าท้องถิ่นกับกระแสสมัยนิยม วัฒนธรรมอีสานจึงไม่หยุดนิ่ง แต่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวต่อแรงกระแทกจากโลกภายนอกได้ โดยยังคงมีแกนกลางคือความผูกพันทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ที่ได้รับ

1. โครงสร้างสังคมอีสานมีความยืดหยุ่นสูง แม้จะมีความผูกพันกับชนบและความเชื่อดั้งเดิม แต่ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างต่อเนื่อง

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ไม่เพียงทำหน้าที่สืบสานประเพณี แต่ยังเป็นระบบคุณค่าที่สร้างความสามัคคีและระเบียบทางสังคม

3. สื่อและเทคโนโลยีมีบทบาทเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และค่านิยมใหม่ แต่ก็ทำทลายการคงอยู่ของวัฒนธรรมดั้งเดิม

4. ความเชื่อและพิธีกรรมเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน งานบุญและเทศกาลไม่เพียงเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ แต่ยังสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สนับสนุนการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมวัฒนธรรม เพื่อสร้างความต่อเนื่องและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์อีสาน

3. ใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมืออนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การบันทึกและเผยแพร่ประเพณีผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

4. วิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่อวัฒนธรรมอีสาน เพื่อวางนโยบายการคุ้มครองและพัฒนาที่เหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

ชำนาญ, น. (2560). *ความเชื่อพื้นบ้านและพิธีกรรมทางศาสนาในภาคอีสาน*. อุดรธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

จินตามล, ภาณีญา. (2006). "การศึกษาฮีตสิบสองในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอีสาน". Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). 20804. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/20804>

ตฤณสิษฐ์ จิตโชติ. (2567). ปีใหม่สี่เผ่าไทยศรีสะเกษ: อัตลักษณ์นาฏกรรมชาติพันธุ์ในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(3), 168-179. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/soc-rmu/article/view/269809/181451>.

ธรรมไทย. (2560). *การรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเป็นชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์*. นครราชสีมา: สำนักพิมพ์ชุมชนอีสาน.

ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ และพระครูธรรมธร ศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน. (2565). ศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์ในพระธาตุหนองบัว ต่อความเชื่อเรื่องบุญบาป ของชาวพุทธในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี. *วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์*, 7(1), 887-900.

- มนตรี, โคตรคันทา. (2568). *ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่: จารัตประจำ 12 เดือนและหลักปฏิบัติทางสังคม*. บุรีรัมย์: สำนักพิมพ์วัฒนธรรมอีสาน.
- นาคะเสถียร, ป. (2549). *ศาสนาและวิถีชีวิตชุมชนไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระใบฎีกา พงษ์ พัฒน์ ชวโน และคณะ. (2560). ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีบุญแซนโฎนตากับประเพณีบุญข้าวสากในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 13(2), 49-62.
- พระครูโสม มนต์บัณฑิต (ปณฺธิโต ศรีหาบง). (2022). ศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมในประเพณีบุญผะเหวด ด ของ ชาวพุทธ อำเภอ ฝ้าย ไร่ จังหวัด หนองคาย. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*, 7(2), 579-588.
- ศรีสุวรรณ, ก. (2558). *วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของชาวอีสาน*. นครราชสีมา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สุรินทร์, จ. (2556). *ฮีตสิบสองและคองสิบสี่ในสังคมอีสาน*. ขอนแก่น: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.